

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад
«Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

ІВЧЕНКО ГАННА СЕРГІЇВНА

УДК 130.2 + 930.1 + 171 + 130.3

**«ТУРБОТА ПРО СЕБЕ»
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНСТРУКТ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Автореферат
кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Одеса – 2021

Кваліфікаційною науковою працею є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – доктор філософських наук, професор
Борінштейн Євген Русланович,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»,
завідувач кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Карпенко Іван Васильович,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна,
декан філософського факультету;

доктор філософських наук, доцент
Стовпець Олександр Васильович,
Одеський національний морський університет,
доцент кафедри кримінального та адміністративного права.

Захист відбудеться «14» травня 2021 р. об 11-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.02 при Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 74.

З кваліфікаційною науковою працею можна ознайомитись у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36.

Автореферат розіслано «10» квітня 2021 року.

Автореферат розміщено на сайті <http://www.pdpu.edu.ua>.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

М. Ф. Цибра

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Доцільність соціально-філософського дослідження обраної проблематики обумовлено тим станом речей, коли сучасне життя переважної більшості людей на планеті не можна вважати простим і безтурботним. Та й навряд чи це можливо на фоні тієї динаміки, що спостерігається в нинішньому світі, де одна криза змінює іншу: дефолти, пандемії, економічна стагнація, ризики техногенного, екологічного, психологічного, політичного і військового характеру – ось той неповний список факторів, що змушують людей безперервно турбуватися про майбутнє. Людина у якийсь момент свого життя потрапляє у цей безжалісний потік та мусить постійно прискорювати фізіологічні, емоційні, інтелектуальні та інші життєві ритми. В таких умовах від кожної людини потрібна активність, рівень якої часто виходить за межі людських можливостей, поступово погрузаючи індивіда у кризовий стан.

Агресивність зовнішнього середовища робить «турботу про себе» вкрай важливим праксеологічним конструктом для кожної людини. Можна навіть сказати, що в сучасних реаліях турбота про себе залишається необхідною умовою виживання. Однак яким має бути зміст такої турботи? і як часто та за якими принципами цей зміст має піддаватися ревізії, переоцінці й адаптації? Подібні питання очевидно потребують філософського осмислення.

Сучасна людина живе у багатовимірному світі, що складається, як мінімум, з емпіричної, екзистенціальної та соціокультурної реальностей. І якщо перша проникла для наукового пізнання (оскільки, умовно, піддається верифікації або фальсифікації), а до другої застосовний дещо інший тип раціональності (заснований на визнанні існування об'єктивно незбагнених сфер екзистенціальної реальності – езотеричного і таємничого), то третій із згаданих типів – реальність соціокультурна – варіативна, може бути раціонально осмислена, і є предметом конструювання. Відтак, саме у контексті реальності соціокультурної доцільно буде аналізувати такий багатоаспектний конструкт, яким є «турбота про себе», здійснюючи це засобами соціальної філософії.

Зважаючи на це, *науковою задачею* є теоретичне осмислення конструкту «турбота про себе» й з'ясування його соціокультурного потенціалу і конституюючих можливостей для сучасного суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційну наукову працю виконано в рамках планової наукової теми кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» – «Інновації у сучасному соціально-філософському пізнанні» (державна реєстрація № 011U010462).

Тему кваліфікаційної наукової праці затверджено вченою радою ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (протокол №7 від 24 грудня 2020 року).

Мета і завдання дослідження. *Мета дослідження* – визначити соціокультурні можливості конструкту «турбота про себе» в усіх його актуальних інтерпретаціях.

Досягнення заявленої мети дослідження передбачає постановку та виконання наступних *завдань*:

- визначити соціально-філософський дискурс поняття «конструкт»;
- вивчити генезу конструкту «турбота про себе» в суспільному просторі;
- окреслити теоретико-методологічні підвалини вивчення соціокультурного конструкту «турбота про себе»;
- з'ясувати на прикладі діалогу Платона «Алківіад I» семантику «турботи про себе» як етичної установки;
- розглянути можливості фуколдіанської реконструкції античного принципу «турбота про себе»;
- осмислити інноваційні підходи до конструкту «турбота про себе» крізь призму філософських поглядів П.Слотердайка;
- дослідити тлумачення «турботи про себе» як способу життя в античному й сучасному суспільстві, запропоноване П.Адо;
- здійснити погляд на «турботу про себе» як фундамент благополуччя сучасного суспільства;
- оцінити креативний потенціал конструкту «турбота про себе» та його прояви у сучасному соціокультурному просторі;
- простежити еволюцію соціокультурного конструкту «турбота про себе» в сучасному українському суспільстві.

Об'єктом дослідження є «турбота про себе» як теоретичний феномен і практика життя.

Предметом дослідження є «турбота про себе» як соціокультурний конструкт.

Методологічні основи та методи дисертаційного дослідження. Під час виконання роботи авторкою були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Прийоми аналізу та синтезу використовувалися упродовж всього дослідження для вивчення полісемантичної природи феномену «турбота про себе» у різних варіантах його філософської інтерпретації.

Інституційний (інституціональний) підхід у дослідженні конструкту «турбота про себе» має неабияке значення для вирішення поставленої наукової задачі, адже його застосування дозволяє подивитися на феномени «турботи», «саморозвитку», «конструювання себе» з позицій інституціонального характеру суспільного устрою. Індивід неминуче вписаний у суспільний контекст, тому соціальні інститути можна вважати одним з визначальних факторів впливу на специфіку «конструювання себе».

Зокрема, вважаємо, що увесь комплекс проблем у справі «турботи про себе» слід розглядати з урахуванням таких ключових для інституціоналізму факторів, як: наявність певної групи осіб, котрі поділяють спільні етичні, правові, світоглядні цінності, і на яку покладається підтримання належного функціонування ключових для даного суспільства інститутів (це забезпечує існування певного інституційного порядку і є фактором стабільності, в умовах

якої турбота про себе може бути реалізована найкращим способом); встановлення ієрархії соціальних ролей, зв'язків і відносин, що є важливими для різних сфер життя суспільства; використання певних організаційних і нормативних форм, які сприяють нормальному функціонуванню соціальної системи, до якої вписаний кожний індивід як суб'єкт «турботи про себе».

У назві дисертації заявлений намір провести вивчення "турботи про себе" насамперед у якості соціокультурного конструкту. Отже, соціокультурний підхід до аналізу окремих аспектів досліджуваної в дисертації наукової проблеми має бути органічно реалізований в процесі вирішення окремих завдань, котрі ставляться у різних розділах роботи. Зокрема, даний підхід застосовується у вивченні варіацій філософської інтерпретації «турботи про себе» у мислителів античності, а також у творчості М.Фуко, П.Слотердайка, П.Адо та інших вчених.

Застосування структурно-функціонального підходу дозволяє нам розкрити регулятивний сенс досліджуваного конструкту і той істотний рівень його функціонального навантаження, котрий він несе в усій системі духовного, фізичного, ментального, естетичного, інтелектуального, емоційного, комунікативного розвитку особистості.

Застосування системного підходу було продиктоване необхідністю реалізації принципів міждисциплінарності й повноти у дослідженні проблематики саморозвитку і «конструювання себе». Системний підхід послужив методологічною основою для осмислення соціокультурного конструкту «турбота про себе» як свого роду джерела, з якого походять полісемантичні інтерпретації цієї турботи. Йдеться про можливі тлумачення зазначеного конструкту як «прислухання до власного буття», як «адаптації до мінливого світу із намаганням зберегти власну ідентичність», як «аутопоетичного процесу», як «прагнення до самообмеження і відкидання зайвого у житті», як «комплексу заходів щодо фізичного самовдосконалення за допомогою біотехнологій», як «осмисленої й грамотної організації свого дозвілля», як «невпинного пізнання, оцінювання й переоцінки навколишньої реальності», як «досягнення психологічного комфорту через практики медитацій, йоги, коучингу, тощо», нарешті, – тлумачення турботи про себе як «перманентного життєвого процесу, ментального стану і невід'ємної властивості особистості». У розумінні системного підходу, наведені тлумачення не виключають і не заперечують один одного, й здатні до співіснування та поєднання в особі суб'єкта, який турбується про себе.

Конструктивістський підхід є одним з найбільш широко застосовуваних у даному дослідженні. Ми робимо спробу проаналізувати конструкт «турботи про себе» засобами епістемологічного конструктивізму, інструментального, еволюційного, соціального конструктивізму.

З урахуванням тих тенденцій, що починають домінувати у житті нинішньої цивілізації та чинять вплив і на розвиток наукового потенціалу, і на організацію соціуму, і на буття окремої людини, у даному дослідженні нам також доводиться звертатися до синергетичного підходу. Він застосований у дослідженні концепції аутопоезу (аутопоезису), у вивченні феномену т.зв. NBIC-конвергенції, й інших

важливих явищ, пов'язаних із практиками гуманітарного розвитку, саморозвитку, пізнання себе і «турботи про себе».

Застосування історико-філософського методу надає змогу простежити поворотні моменти в генезі соціокультурного конструкту «турбота про себе» в різних суспільних просторах (різних в культурно-історичному та хронологічному розумінні). В результаті це дозволяє врахувати ключові історичні фактори, які в ту або іншу епоху змінювали ракурси бачення основного призначення та змісту «турботи про себе», наповнювали останню новими розуміннями та ціннісно-світоглядними атрибутами.

Діалектичний метод у дослідженні соціокультурного конструкту «турбота про себе» застосовано у різних частинах роботи. Та особливу роль цей метод відіграє у вивченні суперечливих тлумачень «турботи» в античній та християнській традиціях. Специфіка та багатоплановість досліджуваного конструкту дозволяє нам звертатися до різних видів, рівнів та шарів «турботи про себе», які домінували в тій або іншій історико-культурній реальності, включаючи і наш сучасний секулярний час. Застосування діалектичного методу в зазначених частинах дослідження доповнюється використанням порівняльно-історичного методу.

Серед активно використовуваних – метод структурного аналізу, що дозволяє здійснити репрезентацію конструкту «турбота про себе» в якості неодмінного структурного елемента в гуманітарному розвитку. Даний метод уможливорює об'єктивне осмислення тієї ролі, яку досліджуваний конструкт відіграє у розвитку творчої, інтелектуальної складових особистості, в процесах вибудовування й інтегрування освітніх, естетичних, морально-етичних компонентів у справі «конструювання себе».

Ідейно-теоретичним підґрунтям дослідження проблематики «турботи про себе» можна вважати окремі ідеї та концепції, викладені в роботах українських і зарубіжних дослідників. Якщо вести мову про окремі аспекти аналізу соціокультурного конструкту «турбота про себе», то для нашого дослідження можна вважати корисними, насамперед, праці Платона, П.Адо, П.Бергера, Ф.Варели, П.Вацлавика, М.Гайдеггера, Е.фон Глазерсфельда, О.Князевої, В.Лекторського, Н.Лумана, Т.Лукмана, У.Матурани, П.Слотердайка, О.Соловйова, П.Сорокіна, А.Стінчкомба, Х.фон Ферстера, Е.Фромма, М.Фуко, Ю.Харарі, А.Шюца та інших.

Крім того, методологічно цінними для даного дослідження є роботи вчених, які займалися аналізом різних аспектів соціокультурних трансформацій в сучасному суспільстві (адже будь-який суб'єкт неминуче вписаний у суспільство), зокрема, окремі роботи Є.Борінштейна, Л.Богатої, А.Баумейстера, А.Добролюбського, Ю.Добролюбської, Е.Гансової, Н.Гедікової, О.Долженкова, А.Кавалерова, І.Карпенко, І.Єршової-Бабенко, О.Лісеєнко, О.Петінової, В.Плавича, В.Попкова, І.Скловського, О.Стовпця, О.Халапсіса, М.Цибри та інших дослідників.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській соціально-філософській думці ґрунтовно досліджується конструкт «турботи про себе» у різних варіантах філософської інтерпретації, та

визначаються соціокультурні можливості й креативний потенціал досліджуваного конструкту.

Розв'язання конкретних завдань сприяло досягненню мети, зумовило та підтвердило наукову новизну одержаних результатів, сформульованих у таких положеннях:

Вперше:

– з'ясовано особливості змістовної еволюції конструкту «турбота про себе» в соціокультурній площині, з поправкою на нинішні технологічні й соціальні реалії, що виражаються у декількох векторах змін: фокусування уваги на необхідності давати собі час на адаптацію в умовах безперервного технологічного оновлення та інноваційного перенасичення життєвого простору, «медійна аскетика» та дотримання «інформаційної гігієни» (тобто: відмежування себе від потоків зайвої інформації, контрольоване і розумне використання комунікативної техніки, набуття балансу між реальністю і віртуальністю, вміння захищатися від деструктивних інформаційних хвиль), здатність самостійно визначати власний вектор розвитку і вибудовувати свою систему цінностей та пріоритетів у сучасному соціокультурному просторі;

– запропоновано синтетичний погляд на «турботу про себе» як набір соціокультурних практик, що має сприяти духовному зростанню, фізичному і ментальному вдосконаленню, саморозумінню і конструюванню себе суб'єктом, що прагне до саморозвитку і повноцінного життя в умовах складного та суперечливого соціального простору сучасності;

– визначено креативний потенціал імплементації конструкту «турбота про себе» у просторі українського соціуму, ефект якого максимізується у середовищі освіти й самоосвіти упродовж життя; креативний потенціал «турботи про себе», якщо розкривати його через призму освіти й самоосвіти, полягає у можливості, в процесі власного інтелектуального зростання, дійти розуміння: розкриття та реалізація *яких* інтересів насправді розвиває індивіда, сприяє розширенню його горизонтів та випробовуванню кордонів, внаслідок чого людина зрештою знаходить свою унікальну нішу в соціумі.

Уточнено:

– розуміння категорії «соціокультурний конструкт», під яким розуміємо систему пізнання життєзабезпечення соціального в культурі й культурного в соціумі, що ґрунтується на соціокультурних нормах функціонування суспільства, моделях поведінки, стереотипах розвитку;

– розуміння ключових проявів (індикаторів) успішного застосування практик «турботи» у сучасному соціокультурному просторі. Найважливішими соціальними відбитками конструкту «турбота про себе» та соціокультурними регуляторами колективного благополуччя, що сприяють формуванню і розвитку соціальної культури, є моральні цінності і норми (етоси щодо відносин із самим собою та з оточуючими), релігійні вірування людини, виховання та освіта (як піклування про власне інтелектуальне зростання та розвиток знаннєвого потенціалу цілої країни), збереження власного здоров'я (основними параметрами у цій сфері є загальна тривалість життя, рівень захворюваності) й турбота про довкілля;

– роль екзерсису в антропотехніках, спрямованих на змінення життя індивіда через «турботу про себе»; екзерсис є інструментом турботи, який передбачає змінення через діяльність;

– кореляцію між античними імперативами «турбуйся про себе» - "epimeleia heautou" і «пізнавай себе» - "gnothi seauton". Зокрема, акцентовано увагу на необхідності розуміння їхнього співвідношення як цілого і частини; тобто, принцип "gnothi seauton" (пізнай самого себе) є фундаментальною складовою більш широкого за своїм змістом імперативу "epimeleia heautou" (турбуйся про себе, дбай про самого себе, піклуйся про своє життя);

– бачення зв'язку «турботи про себе» із турботою про інших людей, що створює фундамент благополуччя суспільства і держави.

Дістало подальшого розвитку:

– розуміння етичної й психологічної семантики «турботи про себе» у сократичному діалозі Платона «Алківіад I»; це розкривається у Платона в контексті глибокого переосмислення сутності феномену власності; така «істинна власність» є наслідком процесу «набуття себе» за сукупністю набутих духовних якостей та чеснот, що можуть бути накопичені людиною на шляху довжиною в життя;

– вивчення генези конструкту «турбота про себе» в суспільному просторі: від античного імперативу «турбуйся про себе» (смирена турбота протягом життя уможливорює розвиток і досягнення гармонії, якщо людина проявляє належну ἐπιμέλεια – старанність, турботливість, наполегливість, опановує τέχνη і внаслідок цього набуває таку якість, як σοφία) – до сучасної теорії аутопоезису (в семантичному полі аутопоезису акти пізнання й самопізнання, піклування і турботи являють собою когнітивний самоорганізований процес, спрямований на розбудову й спробу систематизації світоустрою);

– розкриття онтологічних глибин конструкту «турбота про себе» як механізму максимально повної екзистенційної самореалізації у контексті прагнення суб'єкта до постійного зростання, перевершення себе та переборення зовнішніх обставин, випробовування власних кордонів та розширення горизонтів, супроводжуване збереженням основ своєї ідентичності та, в окремих випадках, зміненням власної ідентичності;

– перспективи адаптації античного принципу «турбота про себе» (epimeleia heautou) в сучасних соціокультурних умовах, які засновані на збільшенні суспільного попиту на практики «турботи про себе» в сьогоденних суспільствах загальнолюдської цивілізації, що потерпає від соціально-економічного дисбалансу, інформаційного перевантаження, різноманітних техногенних викликів та культурно-цивілізаційних суперечностей.

Практичне значення отриманих результатів. Матеріали дослідження та отримані висновки можуть бути використані при розробці та читанні загальних і спеціальних курсів із соціальної філософії, культурної антропології, психології, культурології, філософії культури, а також у різних формах навчально-виховної роботи.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації було викладено на постійно діючих науково-методологічних семінарах кафедри

філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності ПНПУ імені К.Д. Ушинського, а також представлено під час виступів і доповідей дисертантки на міжнародних, всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях, а саме: XIX Всеукраїнські наукові читання пам'яті Георгія Флоровського (Одеса, 2016), Дні науки філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка (Київ, 2016), V Уйюмовські читання (Одеса, 2017), Дні науки філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка (Київ, 2017), Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття (Київ, 2017), VI Уйюмовські читання (Одеса, 2018), Методологія та технологія сучасного філософського пізнання (Одеса, 2018), Людське співтовариство: актуальні питання наукових досліджень (Дніпро, 2019), VII Уйюмовські читання (Одеса, 2019), Нове і традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук (Київ, 2019), Актуальні проблеми філософії, культурології, педагогіки та історії (Київ, 2020).

Публікації. Основні положення і результати дослідження викладені в 17 публікаціях авторки, з них: 5 – статті у фахових виданнях, зареєстрованих МОН України, 1 – стаття у наукометричному виданні за фахом, 11 – тези і матеріали конференцій.

Структура і обсяг дисертації. Структура роботи зумовлена її метою та завданнями, об'єктом і предметом дослідження, визначеними у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Робота складається зі вступу, трьох розділів, десятих підрозділів, висновків та списку посилань. Робота викладена на 185 сторінках основного змісту, список посилань нараховує 230 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність досліджуваної проблематики, її зв'язок з науково-дослідними темами; визначаються мета, завдання, об'єкт і предмет, методологічний інструментарій дослідження; розкрито й деталізовано новизну і практичну значущість отриманих результатів, показано їхню апробацію; окреслено структуру та обсяг роботи.

У першому розділі **«Соціально-філософські детермінанти вивчення конструкту «турбота про себе»** з'ясовано науково-теоретичні можливості сучасних конструктивістських підходів, вивчено їхню типологію (зокрема, епістемологічний, інструментальний, еволюційний, радикальний, соціальний конструктивізм) та особливості їхнього застосування у царині соціально-філософського дослідження. Вивчається генеза конструкту «турбота про себе» в суспільному просторі, визначаються теоретико-методологічні підвалини вивчення «турботи про себе» в якості соціокультурного конструкту.

У першому підрозділі **«Соціально-філософський дискурс поняття «конструкт»** здійснений аналіз такого об'єкту як "конструкт", що визначається як специфічна ментальна організація суб'єктом матеріалу, що надійшов внаслідок відчуттів, у т.ч. за посередництвом апріорних форм чуттєвого споглядання і категорій розуму. Епістемологічний конструктивізм, достатньо детально проаналізований у даному підрозділі, може розглядатися як позиція, в

основу якої покладено уявлення про активність пізнаючого, мислячого суб'єкта. Конструювання моделі світу, створення світоглядної картини реальності вимагають перетворення, інтелектуального оброблення завжди неповної інформації, що надходить від органів чуття. Відбувається трансформація зазначеної інформації у певну систему цілісних і внутрішньо несуперечливих уявлень – конструктів.

У другому підрозділі *«Гене́за конструкту «турбота про себе» в суспільному просторі»* вивчено особливості змістовної еволюції піклування про свою особистість по мірі ускладнення навколишнього світу. В таких умовах особливого значення набувають аутопоетичні практики. Конструювання себе – перманентний комплексний процес, у якому перебуває мисляча людина, що прагне до самовдосконалення, саморозвитку і самоствердження. Конструювання себе вимагає від суб'єкта постійно навчатися, переоцінювати свій навколишній світ та ідентифікувати свою особу в даному світі (відмежовуючи своє буття від існування інших індивідів та наділяючи власне буття специфічними смислами), і розвивати у собі належні духовні, фізичні, інтелектуальні, емоційні, морально-етичні якості. Цей процес супроводжується випробовуванням власних кордонів, збереженням власної ідентичності та адаптуванням до визначальних змін навколишньої дійсності, з метою забезпечення прийняттого рівня індивідуального й соціального комфорту.

У третьому підрозділі *«Теоретико-методологічні підвалини вивчення соціокультурного конструкту «турбота про себе»»* проведений пошук найбільш ефективного методологічного інструментарію, що, на нашу думку, дозволяє дослідити проблему «турботи про себе» якомога більш повно та ґрунтовно. Серед значної кількості дослідницьких інструментів, застосовуваних у різних частинах дисертації, особливої уваги приділено комбінуванню конструктивістського та системного підходів.

У другому розділі **«Конструкт «турбота про себе» у різних варіантах філософської інтерпретації»** приділено увагу філософським поглядам різних епох на проблему «турботи про себе». Серед значного розмаїття можливих інтерпретацій ми вирішили зосередити увагу на підходах Платона, М.Фуко, П.Слотердайка і П.Адо, оскільки досліджувані ними окремі теоретичні і праксеологічні аспекти проблеми видаються нам найбільш репрезентативними.

У першому підрозділі *«Турбота про себе» як етична установка: на прикладі діалогу Платона «Алківіад I»* ми намагаємося більш детально придивитися до першоджерел проблематики «турботи про себе», досліджуючи як традиційні, так і менш очевидні пласти "epimeleia heautou" крізь призму відомого діалогу Платона. Важливим для розуміння категорії ἐπιμελεία є осмислення категорії «благо». Ми пропонуємо таку інтерпретацію: благо – універсальна категорія, що специфічно актуалізується в контексті «турботи про себе» як здатність особи перебувати у відчутті повноти життя, яке досягається індивідом у процесі виконання старанної й наполегливої роботи над собою, повертання на шлях саморозвитку, опанування самим собою, дбання про духовну якість свого життя.

У другому підрозділі *«Реконструкція античного принципу «турбота про себе» у філософії М. Фуко»* вивчається потенціал фуколдіанських тлумачень «турботи про себе», які мислитель розвивав у контексті досліджень герменевтики суб'єкта. Завдяки роботам М.Фуко тема «турботи про себе» міцно вплетена у контекст існування людини в сучасному західному суспільстві, підкріплена численними практиками само-опіки, самопізнання і саморозвитку. Сучасна особистість дійсно стурбована своєю ідентичністю, самототожністю й унікальністю, прагненням до усвідомлення власного місця в широкому соціальному контексті. Культивуючи себе, людина не просто вирішує внутрішні протиріччя, піклується про фізичне здоров'я, інтелектуальну продуктивність і духовне (психологічне) благополуччя. На більш глибокому екзистенціальному рівні вона розвиває власну буттєву «самість», досягаючи при цьому як цілісності всередині себе, так і конгруентності з навколишнім предметним і соціальним світом.

У третьому підрозділі *«Турбота про себе» як філософський конструкт у творчості П. Слотердайка»* проблематика турботи про себе розкривається з дещо іншого куту. За П.Слотердайком, людина – унікальна істота, яка не вміє рухатися вперед інакше, аніж ставлячи перед собою нездійсненні завдання. Людина немов тренується для виконання неймовірних завдань, тобто для свого самоперевершення. Тож людина стає генератором всіляких вправ, за допомогою яких вона намагається знайти саму себе. Доволі оригінальне вчення П.Слотердайка, позначуване як «сферологія», надає додаткової поживи для роздумів на предмет «турботи про себе».

У четвертому підрозділі *«Розуміння П. Адо «турботи про себе» як способу життя в античному й сучасному суспільстві»* представлений аналіз філософських поглядів П.Адо. Його роботи дають нам цінну інформацію для порівняння античного та сучасного філософського сенсу «турботи про себе». Останню сам Адо розуміє як «турботу про свою особистість», перетворення якої здійснюється за допомогою того, що він називає «духовними вправами». Вони являють собою набір систематичних практик, які дозволяють людині, котра «турбується про себе», перебувати у належному тонусі, зростати над собою та випробовувати власні кордони, долати деструктивні звички та замінювати їх на такі, що протистоять амеханії (інертності у житті) й уможливають досягнення матеріальних та духовних благ.

У третьому розділі **«Соціокультурний конструкт «турбота про себе» і його конституюючі можливості для сучасного соціуму»** з'ясовано можливості імплементації теорії і практики «турботи про себе» в сучасному українському суспільстві, враховуючи креативний потенціал даного конструкту і погляд на «турботу про себе» як запоруку індивідуального благополуччя й колективного добробуту.

У першому підрозділі *«Турбота про себе» як фундамент благополуччя сучасного суспільства»* існуючі в соціумі різноманітні практики «турботи про себе» репрезентуються як необхідні передумови для досягнення добробуту. Це можливо за умови збалансованого розвитку різних духовних сфер суспільного життя, насамперед, морально-етичної, ціннісно-світоглядної, релігійної,

естетичної, освітньої, у поєднанні з практиками охорони й підтримання здорового способу життя, належними соціально-економічними, екологічними заходами та здоровим суспільно-політичним кліматом.

У другому підрозділі *«Креативний потенціал конструкту «турбота про себе» та його прояви у сучасному соціокультурному просторі»* показано, що досліджуваний конструкт може мати найрізноманітніші прояви у соціокультурному просторі сучасного суспільства, однак ми вирішили зосередити увагу на декількох аспектах. Насамперед, на тому, що світ змінюється доволі швидко, отже, практика «турботи про себе» в такому світі є невіддільною від практики безперервної освіти й самоосвіти упродовж життя. «Турбота про себе» в даному контексті може бути витлумачена як вибір такої траєкторії освіти й самоосвіти, яка буде насправді цікава і корисна для життя, буде приносити задоволення власних інтересів, потреб та амбіцій. При цьому будь-які практики «турботи про себе» через освіту вимагатимуть певних зусиль від суб'єкта.

У третьому підрозділі *«Еволюція соціокультурного конструкту «турбота про себе» в сучасному українському суспільстві»* проілюстровано, що для України, як на рівні окремо взятої людини, так і в загальносоціальному масштабі, є актуальними всі окреслені аспекти проблеми «турботи про себе». Більш того, різноманітні практики «турботи про себе», підвищення духовної якості життя, конструювання себе на ментальному, фізичному, соціальному, культурному, економічному, суспільно-політичному та інших можливих рівнях для сучасного українця набувають все більш істотного значення, особливо якщо ми прагнемо перебувати в авангарді цивілізованого розвитку.

ВИСНОВКИ

У висновках кваліфікаційної роботи здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове розв'язання наукової задачі – теоретичне осмислення конструкту «турбота про себе» й з'ясування його соціокультурного потенціалу і конституюючих можливостей для сучасного суспільства.

Проведене дисертаційне дослідження соціокультурного конструкту «турбота про себе» надає підстави в узагальнено-теоретичній формі зробити ряд висновків.

1. Дослідивши змістовні аспекти поняття «конструкт» в соціально-філософському дискурсі, із наміром детермінувати вивчення «турботи про себе» в якості соціокультурного конструкту, схилиємося до ідеї, що наше пізнання (як основа *осмисленої турботи*) має справу не із незалежною від суб'єкта реальністю, а здебільшого із тими предметами, які сконструйовані самим суб'єктом (тобто із продуктами його власної інтерпретації реальності). Та навіть якщо погодитися із тезою, що можна знати лише те, предмет чого існує у досвіді, тоді варто не випускати з уваги й таку можливість, що сам досвід – це теж конструкт, тобто утворюваний свідомістю ідеальний об'єкт, а також когнітивна модель, певна сутність, що є недоступною для безпосереднього спостереження, проте яка може

бути виведеною або вибудовується логічним шляхом на основі спостережуваних ознак.

Ми з'ясували, що у сучасних дослідженнях теорії і практики «турботи про себе» велику роль грає філософська позиція енактивізму, що репрезентує свідомість суб'єкта як синтетичний процес формування картини реальності через взаємодію між мозком, тілом та зовнішнім середовищем. Ключовим поняттям енактивізму є досвід. Не менш важливою когнітивною практикою, яку можна вважати ефективною для пізнання проблематики «турботи про себе», є конструктивізм. Він являє собою цілий комплекс гносеологічних підходів, серед яких найбільш вживаним є епістемологічний конструктивізм.

Можна констатувати, що пізнаючий суб'єкт знаходиться в центрі епістемологічного простору, конструює світ (реальність) навколо себе, пізнає його в міру своїх можливостей. Цей процес конструювання невіддільний від життєдіяльності, однак коли зазначений процес видає "нежиттєздатні" результати (тобто конструкти, несумісні з реаліями), тоді виникають підстави для занурення суб'єкта у проблемну ситуацію «турботи про себе».

2. У процесі вивчення генези конструкту «турбота про себе» доведено, що даний конструкт по-справжньому актуалізувався саме в суспільному просторі, на перетині пошуків сенсу буття кожним окремим індивідом та необхідності вирішення різноманітних життєвих завдань поточного характеру. На даний час вже склався цілий набір традицій тлумачення «турботи про себе», які, однак, змінюються по мірі соціокультурного й технологічного трансформування світу. Людині доводиться постійно переоцінювати свій навколишній світ та ідентифікувати свою особу в даному світі, відмежовуючи своє буття від існування інших індивідів, та наділяючи власне буття специфічними смислами. Цей процес супроводжується перманентним конструюванням себе.

Величезні очікування людини пов'язані з процесами конвергенції технологій і науки, які обіцяють вирішення найбільш складних і нагальних проблем людства. Подібні перспективи позначаються на формуванні відповідних наративів і політичної риторики, що не може не впливати на моделі «конструювання себе» у цьому багаторівневому й поліфонічному суспільному просторі. Зазначені конвергентні тенденції у розвитку цивілізації спонукають до переосмислення окремих аспектів конструкту «турботи про себе». Серед іншого, ця потреба у світоглядних змінах обумовлюється симбіотичними зв'язками концепту «конструювання себе» із розвитком біотехнологій, які виходять на сьогоднішній день на передній план у технологічно-розвинених суспільствах. Водночас, «турботу про себе» не можна зводити виключно до технологій. Очевидно, що тематика «турботи про себе» сьогодні є міждисциплінарною і розгортається на стику природничих, інженерних, медичних та соціогуманітарних наук.

Динаміка соціального часу не може інтерпретуватися тільки як перманентне прискорення, оскільки людині потрібен час на адаптацію до нового. Необхідність давати собі час на адаптацію, і на оцінку всіх (позитивних і негативних) аспектів впровадження інновацій, також може розглядатися у якості

складової «турботи про себе» в сучасних технологічних, геополітичних й соціально-економічних реаліях.

На фоні розгортання таких несприятливих для індивіда тенденцій сучасності, як ущільнення подій, прискорення життєвих ритмів завдяки збільшенню ролі інноваційного фактору та потужності інформаційних потоків, важливою стає «медійна аскетика» як специфічний феномен цифрової культури. Ми вважаємо, що «турбота про себе» в інформаційно-залежному суспільстві, серед іншого, має бути пов'язана з необхідністю дотримання «інформаційної гігієни». Метою так званих медіа-аскетів стає свідоме відмежовування себе від потоків зайвої інформації, контрольоване і розумне використання комунікативної техніки, набуття балансу між реальністю і віртуальністю, вміння концентруватися й абстрагуватися, здатність самостійно визначати власний вектор розвитку і вибудовувати свою систему цінностей та пріоритетів. Всі ці здібності, в умовах перевантаження інформацією, уможлиблюють «турботу про себе» у формі самозахисту від неадекватних, деструктивних інформаційних хвиль.

У вивченні генези конструкту «турбота про себе» та його актуальності в суспільному просторі сьогодення, ми маємо враховувати широкий спектр факторів. Можна стверджувати, що такий з цих факторів, як нинішня пандемія COVID-19, що вразила всю сучасну людську цивілізацію, примушує зовсім інакше подивитися на конструкт «турботи про себе». Здатність адаптуватися, змінюватися, опановувати нові засоби комунікації, доповнюється не менш важливою здатністю зберігати свою персональну сутність, ідентичність та особистість.

3. Методологічний інструментарій для вивчення соціокультурного конструкту «турбота про себе» має в своїй основі комбінування конструктивістського та системного підходів. Застосування зазначених підходів продиктоване полісемантичною природою конструкту «турбота про себе». Соціально-філософське осмислення проблематики самопізнання, саморозвитку і «конструювання себе» через різні форми «турботи» відкриває множинність інтерпретацій досліджуваного конструкту. В соціокультурному просторі він розкривається через такі тлумачення, як «прислухання до власного буття» на фоні багатоголосся урбанізованого й технологізованого соціального оточення, як «адаптація до мінливого світу із намаганням зберегти власну ідентичність», як «антидот від хаосу», як «аутопоетичний процес», як «прагнення до самообмеження і відкидання зайвого у житті», як «духовне самовдосконалення» через екзерсис та духовні вправи, як «комплекс заходів щодо фізичного самовдосконалення» за допомогою здорового способу життя і біотехнологій, як «осмислена й грамотна організація свого дозвілля», як «невпинне пізнання, оцінювання й переоцінка навколишньої реальності» (в т.ч. через освіту), як «досягнення психологічного комфорту» через практики медитацій, йоги, коучингу тощо, нарешті, – тлумачення турботи про себе як «перманентного життєвого процесу, ментального стану і невід'ємної властивості особистості». Даний перелік можливих інтерпретацій «турботи про себе» не є вичерпним.

У розумінні системного підходу наведені тлумачення не виключають і не заперечують один одного, й здатні до співіснування та поєднання в особі суб'єкта, який турбується про себе. У розумінні конструктивізму (та його варіацій: епістемологічного, інструментального, соціального, радикального, кібернетичного, еволюційного конструктивізму) процес пізнання реальності можна асоціювати з її конструюванням. Створювані свідомістю суб'єкта конструктивні моделі реальності можуть наповнюватися різними смислами. Потрібно враховувати роль біологічних, соціальних, культурних систем, які виступають джерелом інформації та середовищем формування конструктів.

Епістемологічний конструктивізм, на який ми спираємося у дослідженні теорії й практики «турботи про себе», може розглядатися як позиція, в основу якої покладено уявлення про активність пізнаючого, мислячого суб'єкта. Конструювання моделі світу, створення світоглядної картини реальності вимагають перетворення, інтелектуального оброблення завжди неповної інформації, що надходить від органів чуття. Відбувається трансформація зазначеної інформації у певну систему цілісних і внутрішньо несуперечливих уявлень – конструктів.

З позиції інструментального конструктивізму, можна говорити про конструювання знання в процесі наукових комунікацій. Свідомість суб'єкта, який пізнає, його власне фізичне тіло і об'єктивний світ утворюють «динамічну когнітивну систему». У процесі пізнання світу людина конструює його образ в собі, і конструює таким чином себе саму.

Одним зі стовпів конструктивізму є теорія аутопоезису. Вона становить важливе теоретичне підґрунтя у нашому дослідженні. Серед найбільш значимих аспектів тут ми бачимо те, що в семантичному полі аутопоезису увесь акт пізнання являє собою когнітивний самоорганізований процес, спрямований на розбудову й спробу систематизації світоустрою так, як він представлений у досвіді на певному життєвому етапі суб'єкта, що пізнає.

4. В якості етичної установки «турбота про себе» візуалізується у сократичному діалозі Платона «Алківіад I». Етична установка «турбуватися про себе» (*epimeleia heautou; cura sui*) наповнюється у Платона багатьма пов'язаними смислами. Порушуються ключові для «турботи про себе» питання знання і невігластва, розсудливості (*софросюне*), доброчесності, самопізнання, розуміння, старанності, справедливості і несправедливості, блага і користі.

Категорія *ἐπιμελεία* (*epimeleia*, старанність, турботливість) розкривається у Платона в контексті глибокого переосмислення сутності феномену власності. Набуття власності відбувається у процесі пошуків «відображення себе у тому, що є своє». Цю «істинну власність» неможна просто знайти, її також неможливо отримати у спадок або захопити, бо вона *виросується* в результаті смиренної «турботи про себе» протягом життя, якщо людина проявляє належну *ἐπιμελεία* (старанність, турботливість, наполегливість), опановує *τέχνη* (майстерність, мистецтво) і внаслідок цього набуває таку якість, як *σοφία* (розумність, мудрість).

Отже, за Платоном, власність є наслідком процесу «набуття себе» за сукупністю набутих духовних якостей та чеснот, що можуть бути накопичені

людиною на шляху довжиною в життя. Коли ж людина не розбирається сама у собі, тоді неусвідомлене «незнання», що переховується за уявним, поверхневим знанням, підточує особистість зсередини. Латентна війна людей самих із собою перетворюється на войовничість, агресію, породжує суперечливість та конфліктність. Тож ми спостерігаємо тут психологічний вимір конструкту «турбота про себе», який необхідно доповнює власне пізнавальну його сторону.

Вважаємо також в даному висновку за необхідне акцентувати увагу на зв'язку, який вбачав Платон між категоріями «турбота» і «корисність»: користь повинна бути підпорядкована справедливості; та щоб бути справедливим, потрібно спочатку знати, що таке «справедливість» і «несправедливість». Таким чином, турбота про себе в діалозі «Алківіад I» набуває не тільки морально-етичного, когнітивного і педагогічного відтінків, а й суспільно-політичного сенсу: той хто здатен подбати про себе, зможе піклуватися й про інших.

Усвідомлення свого незнання, невігластва, супроводжуване наміром стати на шлях пізнання, виконання старанної й наполегливої роботи над собою, повертання на шлях саморозвитку, постають свого роду порятунком, що стає можливим та реалізується у регулярних практиках «турботи про себе».

5. Одну з найбільш ґрунтовних спроб здійснити реконструкцію античного принципу «турботи про себе» спостерігаємо у М. Фуко. У фуколдіанській філософії бачимо глибоку рефлексію на предмет істинного змісту давньогрецького поняття *epimeleia heautou* – «заняття собою», «увага до себе». Припис «піклуйся про себе» був одним з головних правил громадського та особистого життя, однак пізніше він виявився заслонений іншою парадигмою суб'єктності – знаменитою формулою «пізнай самого себе» (*gnothi seauton*). М.Фуко пояснює, що *gnothi seauton* спочатку не було універсальною вимогою самопізнання – це лише окремий випадок, доповнення загального припису *epimeleia heautou*: необхідно бути уважним до себе, піклуватися про себе самого, берегти себе і дбати про *духовну якість* свого життя.

Серед найбільш важливих фуколдіанських закликів вважаємо той, що може бути висловлений наступним чином: «турбота про себе» є по суті турботою про визначення і випробування власних меж, збереження й розширення, випробовування кордонів суб'єктом. Герменевтика суб'єкта почасти розкривається у «культурі себе». *Epimeleia heautou* постає перед сучасною людиною як прадавня традиція запитування і практикування себе, найбільш загальна форма духовності, котра поклала початок філософському самоосмисленню. «Турбота про себе» як вимога життя, загальна установка по відношенню до себе і до світу, містить два взаємопов'язані аспекти:

- свідомо активність, специфічна спрямованість уваги, спосіб відстеження власних почуттів і думок (потрібно відвести свій погляд від зовнішнього світу, звернувши його на себе самого, на те, що відбувається в душі, в розумі);

- певні дії щодо себе, зокрема, набір технік і вправ, спрямованих на оволодіння собою та пізнання себе (практикуючи *себе*, людина досягає самоідентифікації, зберігаючи або змінюючи ідентичність – у залежності від своєї життєвої мети).

Сучасне переосмислення робіт М.Фуко дозволяє стверджувати, що через принцип «турботи про себе» автор просуває ідею внутрішньої саморегуляції й самоорганізації, на протигагу зовнішнім регламентам дисциплінарного суспільства. За допомогою «практик себе» людина адаптується і винаходить власні правила поведінки в рамках широких культурних норм, формує себе як гармонійну особистість, стає справжнім суб'єктом власних бажань, устремлінь і вчинків. Ідея «турботи про себе» розкривається як особлива стратегія і технологія досягнення суб'єктності.

6. У філософських поглядах П. Слотердайка конструкт «турбота про себе» розкривається в неочікуваних ракурсах. Інноваційність його підходів до вивчення даного конструкту пов'язана зі спробою переосмислення практик саморозвитку в термінах «вертикальна напруга», «екзерси», «антропотехніка».

Суперечність нинішнього педагогічного процесу, показана Слотердайком, полягає у тому, що «школа» – це той специфічний простір, усередині якого організується життя кожної цивілізованої людини; це необхідний «базовий тренувальний табір», в якому здійснюється вирощування «внутрішньої вертикальності», розуміння ієрархій та визнання авторитетів. Та, водночас, «школа» стає в певному ступені «амеханією», що спричиняє витравлювання з людини її унікальних «хитрощів», будучи механізмом уніфікації й стандартизації. З одного боку, осмислення особою (учнем) свого місця та цілей в системі існуючих соціальних ієрархій є неодмінною передумовою для адекватного «конструювання себе» у процесі соціалізації. З іншого ж боку, ця «амеханія» не сприяє належній "турботі про себе", нерідко заважає у «пошуках себе», натомість нав'язуючи суб'єктові (учневі) пануючі в суспільстві стереотипи.

Серед найбільш важливих рис, підкреслюваних П.Слотердайком у справі «конструювання себе» й піклування про себе, є акцент на ролі вчителя, ментора, коуча, тренера, наставника. Ефективна турбота про себе, за Слотердайком, неможлива без наставника, який, будучи стурбований станом свого учня, володіє зразками і принципами відповідних практик, знаннями та досвідом, необхідними навичками «конструювання себе». Вчитель, тренер або наставник, будучи носієм певної антропотехнічної традиції, запускає механізм антропотехнік (заснований на виконанні вправ). Функція наставника полягає, насамперед, в тому, щоб навчити людину вчитися, перетворивши її на сумлінного учня.

Висловлювання «стати собою» або «знайти себе», за Слотердайком, означають не стільки пізнання або виявлення чогось «даного» індивідові, закладеного в ньому природою, скільки вимогу до самореалізації у процесі руху по життєвому шляху. А «турбота про себе» в такому контексті означатиме прагнення людини перерости себе, випробувати власні кордони, перемістити себе на новий рівень свого розвитку. Тут «турбота» майже ототожнюється із амбітністю, що кардинально відрізняє сенс досліджуваного конструкту від тих смислів, які закладалися в античній традиції *epimeleia heautou*.

Єдиний варіант змінити своє життя – зміна через діяльність, через методично виконувани, наполегливі вправи (екзерсис). Той, хто хоче змінюватися, мусить працювати над собою («виконувати вправи»), запустити

механізми «вертикальної напруги», у Слотердайка). Тим самим «турбота про себе» постає неодмінною умовою подолання звичок, в яких проявляється властивість інертності, що згодом веде до занепаду. Отже, «турботу про себе» можна тлумачити і як боротьбу з власною лінню, як систематичну вправу із подолання деструктивних звичок, як запобігання «амеханії» (безпорадності, непристосованості до життя, у розумінні П.Слотердайка).

7. П.Адо загострює увагу на розумінні «турботи про себе» як способу життя, проводячи порівняння відповідних практик в античному й сучасному суспільстві. Для П.Адо «турбота про себе» означає перетворення всього життя в безперервну «духовну вправу». Сукупність подібних практик (духовних вправ) з боку різних суб'єктів створює дискурсивне поле, тобто суміш інтелектуального та соціального полів, де соціальна взаємодія переходить у певний тип практики.

Основний сенс спеціальних духовних вправ полягає у тому, щоб підтримувати психіку в стані напруги, тобто в належному тонусі. Духовна напруга, що сприяє «конструюванню себе», пов'язується із необхідністю аскези. Античні філософські школи класичного й елліністичного періодів, як показує аналіз П.Адо, закликають вправлятися в аскезі. Завдяки аскезі – як важливої частини «турботи про себе» – встановлюється панування суб'єкта над самим собою. Усвідомлена відмова від зайвого комфорту, надмірних благ, деструктивних задоволень – це шлях до «підкорення себе», оволодіння самим собою, що стає доступним лиш тому, хто виробив у собі витривалість і став незалежним. Така інтерпретація наближує П.Адо до кініків, епікурейців та, почасти, до буддійських традицій і монаших практик.

Спільна мета різних «практик себе» визначається єдиним ключовим принципом наполегливого і регулярного «звернення до себе». Досягнення цієї мети передбачає деяку модифікацію звичної діяльності: завдання не полягає в тому, щоб залишити всі інші заняття, цілком і повністю присвятивши себе тільки «турботі про себе», однак виражається в тому, щоб за поточними справами постійно пам'ятати про свою головну мету, прагнути до себе, шукати себе, і постійно співвідносити свою практику зі своєю метою. «Турботу про себе» тут можна розуміти як відмову від намагань втекти від реальності, натомість – жити в сьогоденні, не відкладаючи життя, та досягати щастя в тих умовах, які мають місце тут і зараз.

«Турбота про себе» постає усвідомленою практикою (пов'язаною з виконанням комплексу духовних, фізичних та інших осмислених вправ), яка перетворюється у спосіб життя суб'єкта, що прагне знайти себе, зрозуміти себе, пізнати себе, щось зберегти та щось змінити у собі, набути цілісності й мінімізувати залежність від зовнішніх обставин.

8. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що конструкт «турбота про себе» має конституююче значення, адже практика «турботи» відіграє фундаментальну роль у створенні передумов благополуччя сучасного соціуму. А благополуччя суспільства, загальний добробут – це результат колективних зусиль. Важливо не забувати, що людяність як приналежність до людства повинна визначатися не тільки в термінах буття, але і в термінах становлення. Народитися людиною (в антропологічному сенсі) замало, потрібно

нею стати (в соціокультурному, морально-етичному розумінні), і цьому як раз має сприяти «турбота про себе», в рамках якої відбувається «конструювання себе» особою, вписаною у суспільний простір.

Найважливішими відбитками конструкту «турбота про себе» та соціокультурними регуляторами колективного благополуччя, що сприяють формуванню і розвитку соціальної культури, є *моральні цінності і норми* (етоси щодо відносин із самим собою та з оточуючими), *релігійні вірування* людини, виховання та освіта (як піклування про власне інтелектуальне зростання та розвиток знаннєвого потенціалу цілої країни), збереження власного здоров'я й турбота про довкілля.

«Турбота про себе» завжди вибудовується з урахуванням тих моральних імперативів, що набуває особа у процесі соціалізації. Інше джерело духовної сили - релігія, навіть у сучасному секулярному світі, – продовжує виконувати комплекс завдань, найважливішими серед яких є ціннісно-світоглядна (пропонує моделі уявлення про кінцеві сенси буття), психотерапевтична, регулятивна функції. Мистецтво – ще один важіль розвитку, котрий всебічно впливає на свідомість людей, виступає як джерело пізнання і збагачення духовного досвіду, формування естетичного світогляду особистості. Воно є найважливішим засобом виховання людини в дусі гармонії, краси, гуманізму й відчуття прекрасного. Емоційний вплив на уяву людини через художні образи викликає переживання та сприяє рефлексії, «провокує» на зміну себе і навколишнього світу відповідно до морально-етичних й естетичних взірців. Нарешті, такі параметри, як тривалість життя, рівень захворюваності та показники здоров'я населення є очевидними свідченнями (індикаторами) успішності застосовуваних стратегій «турботи про себе» в тому або іншому суспільстві. «Турбота про себе» як фундамент благополуччя, ставши загальноприйнятою практикою, створює атмосферу соціального комфорту.

9. Креативний потенціал конструкту «турбота про себе» може мати найрізноманітніші прояви у соціокультурному просторі сучасного суспільства. Однак ми зосередили тут центральну увагу на тому аспекті, що світ став змінюватися неймовірно швидко, отже, практика «турботи про себе» в такому світі є невіддільною від практики безперервної освіти й самоосвіти упродовж життя. «Турбота про себе» в даному контексті може бути витлумачена як вибір такої траєкторії освіти й самоосвіти, яка буде насправді цікава і корисна для життя, буде приносити задоволення власних інтересів, потреб та амбіцій. При цьому будь-які практики «турботи про себе» через освіту вимагатимуть відповідних зусиль від суб'єкта.

Ми переконані, що моральне застарівання змісту «турботи про себе» неможна назвати швидким, проте певний цикл змінення практик «конструювання себе» і оновлення технологій «турботи про себе» все ж існує в будь-якому соціумі та в кожному епоху, а тим більше в сучасному динамічному світі. Цей ритм вимагає від індивіда проводити періодичне коригування застосовуваних ним технологій і практик «турботи про себе», інтегруючи успішний досвід сучасності у власну справу з «конструювання себе» протягом життя.

Мабуть, одним з найбільш практично-цінних висновків даного дисертаційного дослідження можна вважати той, що саме інститут освіти – як один з базових інструментів «турботи про себе», запропонованих суб'єктові суспільством – допомагає індивідові дійти розуміння, що ж йому *насправді* потрібно у цьому житті, й скласти власне судження стосовно того, що йому аж ніяк не потрібно, від чого однозначно слід відмовитися.

Освіта й самоосвіта допомагають людині, що «турбується про себе», розкрити свої справжні інтереси, займаючись реалізацією яких індивід «повертається до самого себе», розширює власні горизонти та випробовує кордони, досягає майстерності і, навіть, досконалості у своїй справі, та зрештою *знаходить* своє «Я». І тільки внаслідок цієї «знахідки» людина може зайняти свою унікальну нішу в соціумі, й стати дійсно корисною для інших людей, для суспільства, для людства.

Справжній освітній процес і правильно організована «турбота про себе» уможливають належну організацію трудової діяльності, власного дозвілля, і життя як такого. Однак досягнення успіхів і загального благополуччя, безсумнівно, є результатом наполегливої праці над самим собою. Адже справжня «турбота про себе» час від часу вимагає від індивіда вступити у суперечність із самим собою, здійснюючи спрямований і напружений інтелектуальний та духовний пошук.

10. В сучасному українському суспільстві конструкт «турбота про себе» розкладається на два вектори спрямованості уваги та зусиль, які можна умовно позначити як «зовнішній» і «внутрішній». Зовнішній вектор «турботи про себе» спрямований на змінення (спроби вдосконалення, покращення) навколишнього середовища з метою створення більш комфортабельних умов життя людини (чистіше довкілля, більш здорова їжа, розвинена й зручна інфраструктура життя, нормальні соціальні відносини в суспільстві, налагодження економічної та геополітичної ситуації). Внутрішній вектор має бути спрямований на зміни в культурі ставлення людини до самої себе, на формування особистісних якостей і характеристик, що сприяють кращій пристосованості до навколишньої дійсності, її позитивному перетворенню, та всебічному розвиткові українського соціуму.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях:

Статті у наукових фахових виданнях, зареєстрованих МОН України:

1. Философский конструкт «забота о себе» в интерпретации П.Слотердайка // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. № 12. 2016. С.107-113.
2. О двух началах античной философии: версии П.Адо и Ф.Ницше // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія. № 17. 2017. С.86-91.
3. П.Адо: философский дискурс и практика жизни // Актуальні проблеми філософії та соціології. № 22. 2018. С.74-77.
4. Эпистемологический конструктивизм и его проявления в современных исследовательских практиках // Актуальні проблеми філософії та соціології. № 24. 2019. С.70-77.

5. Развитие темы «Забота о себе» в творчестве М.Фуко // Гілея. Вип. 148 (9). Ч. 2. Філософські науки. 2019. С.69-77.

Статті у наукометричних міжнародних виданнях:

6. Конструкт «турбота про себе», самість і етика: трактування в античній традиції, в гайдеггерівському і фуколдіанському розумінні // Virtus. # 49. 2020. С.49-52.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів кваліфікаційної роботи:

7. Учитель и философ: точка зрения П.Слотердайка // XIX всеукраїнські наукові читання пам'яті Георгія Флоровського: Матеріали всеукраїнської конференції студентів та аспірантів філософських факультетів, м. Одеса. 2016. С.23-25.

8. Уроки «Алкивиада»: выявление тематического разнообразия текста // Дні науки філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка: Матеріали доповідей та виступів міжнародної наукової конференції, м. Київ, 20-21 квітня 2016 р. Ч.6. С.136-138.

9. Рефлексивно-активные среды как системы рефлексии // V Уёмовские чтения: Материалы научных чтений памяти Авенира Уёмова, м. Одеса. 2017. С.58-61.

10. Путь переопределения задач философии // Дні науки філософського факультету КНУ імені Тараса Шевченка: Матеріали доповідей та виступів міжнародної наукової конференції, м. Київ. 2017. С.60-62.

11. Русскоязычные рецепции некоторых текстов П.Адо // Місце суспільних наук у системі сучасного гуманітарного знання XXI століття: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15-16 грудня 2017. С.75-79.

12. О некоторых направлениях исследования творчества П.Адо // VI Уёмовские чтения: Материалы научных чтений памяти Авенира Уёмова, м. Одеса. 2018. С.31-32.

13. Методологическая возможность рецепции // Методологія та технологія сучасного філософського пізнання: Матеріали IV міжнародної наукової конференції, м. Одеса. 2018. С.20-22.

14. Основные антропологические конструкты П.Слотердайка // Актуальні проблеми філософії, культурології, педагогіки та історії: Збірник наукових статей, НПУ імені М.П.Драгоманова, м. Київ. 2020. С.202-206.

15. М.Фуко: ключевые понятия развития темы «заботы о себе» // Людське співтовариство. Актуальні питання наукових досліджень: Міжнародна науково-практична конференція, м. Дніпро. 2019. С.68-71.

16. «Забота о себе»: новые ракурсы анализа // VII Уйомовські читання: Матеріали наукових читань пам'яті Авенира Уйомова, м.Одеса. 2019. С.24-27.

17. «Забота» в функциональной модели А.Стинчкомба // Нове і традиційне у дослідженнях сучасних представників суспільних наук: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ. 2019. С.71-74.

АНОТАЦІЯ

Івченко Г. С. «Турбота про себе» як соціокультурний конструкт. – На правах рукопису.

Кваліфікаційна наукова праця на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського». – Одеса, 2021.

Дослідження ілюструє, що «турботу про себе» можна визначити як набір різноманітних соціокультурних практик, осмислене і дисципліноване застосування яких має сприяти духовному зростанню, фізичному і ментальному вдосконаленню, саморозумінню і конструюванню себе суб'єктом, котрий прагне до саморозвитку і повноцінного життя в умовах складного та суперечливого соціального простору сучасності. При цьому досліджуваний соціокультурний конструкт демонструє полісемантичність та розмаїття можливих інтерпретацій.

З'ясовано, що у сучасних дослідженнях теорії і практики «турботи про себе» велику роль грає філософська позиція енактивізму, що репрезентує свідомість суб'єкта як синтетичний процес формування картини реальності через взаємодію між мозком, тілом та зовнішнім середовищем. Ключовим поняттям енактивізму є досвід. Не менш важливою когнітивною практикою, яку можна вважати ефективною для пізнання проблематики «турботи про себе», є конструктивізм. Він являє собою цілий комплекс гносеологічних підходів, серед яких найбільш вживаним є епістемологічний конструктивізм.

У процесі вивчення генези конструкту «турбота про себе» доведено, що даний конструкт по-справжньому актуалізувався саме в суспільному просторі, на перетині пошуків сенсу буття кожним окремим індивідом та необхідності вирішення різноманітних життєвих завдань поточного характеру. На даний час вже склався цілий набір традицій тлумачення «турботи про себе», які, однак, змінюються по мірі соціокультурного й технологічного трансформування світу. Людині доводиться постійно переоцінювати свій навколишній світ та ідентифікувати свою особу в даному світі, відмежовуючи своє буття від існування інших індивідів, та наділяючи власне буття специфічними смислами. Цей процес супроводжується перманентним конструюванням себе.

В дисертації отримали місце деякі уточнення попередніх прочитань античного принципу *ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ*. Зокрема, «турбота про себе» в діалозі Платона «Алківіад I» набуває не тільки морально-етичного, когнітивного і педагогічного відтінків, а й психологічного та суспільно-політичного сенсу: той хто здатен подбати про себе, зможе піклуватися й про інших. Усвідомлення свого незнання, супроводжуване наміром стати на шлях пізнання, виконання старанної й наполегливої роботи над собою, повертання на шлях саморозвитку, постають свого роду порятунком, що стає можливим та реалізується у регулярних практиках «турботи про себе».

Серед найбільш важливих фуколдіанських закликів вважаємо той, що може бути висловлений наступним чином: «турбота про себе» є по суті турботою про визначення і випробування власних меж, збереження й розширення,

випробовування кордонів суб'єктом. Герменевтика суб'єкта почасти розкривається у «культурі себе». *Epimeleia heautou* постає перед сучасною людиною як прадавня традиція запитування і практикування себе, найбільш загальна форма духовності, котра поклала початок філософському самоосмисленню. Ідея «турботи про себе» розкривається в філософії М.Фуко як особлива стратегія і технологія досягнення суб'єктності.

У розумінні П.Слотердайка «турботу про себе» можна тлумачити і як боротьбу з власною лінню, як систематичну вправу із подолання деструктивних звичок, як запобігання «амеханії» (безпорадності, непристосованості до життя). Висловлювання «стати собою» або «знайти себе», за Слотердайком, необхідно тлумачити як вимогу до самореалізації у процесі руху по життєвому шляху. А «турбота про себе» в такому контексті означатиме прагнення людини перерости себе, випробувати власні кордони, перемістити себе на новий рівень свого розвитку. Тут «турбота» майже ототожнюється із амбітністю, що кардинально відрізняє сенс досліджуваного конструкту від тих смислів, які закладалися в античній традиції. Натомість П.Адо зводить «турботу про себе» до аскези і постійних духовних вправ упродовж життя.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що конструкт «турбота про себе» має конституююче значення, адже практика «турботи» відіграє фундаментальну роль у створенні передумов благополуччя сучасного соціуму. Креативний потенціал конструкту «турбота про себе» може мати найрізноманітніші прояви у соціокультурному просторі сучасного суспільства. Однак ми зосередили тут центральну увагу на тому, що в сучасному світі практика «турботи про себе» є невіддільною від практики безперервної освіти й самоосвіти протягом життя людини.

В сучасному українському суспільстві конструкт «турбота про себе» розкладається на два вектори уваги, один з яких має бути спрямований на створення більш комфортабельних умов життя людини, інший - на зміни в культурі ставлення людини до самої себе, на формування особистісних якостей і характеристик, що сприяють кращій пристосованості до навколишньої дійсності, її позитивному перетворенню, та всебічному розвитку українського соціуму.

Ключові слова: турбота про себе, конструкт, соціокультурний конструкт, суспільство, людина, особистість, моральні цінності, благо, конструювання себе, духовні вправи.

SUMMARY

Ivchenko H. S. "Care of thyself" as a socio-cultural construct. – As a manuscript.

Qualification scientific work for the degree of Candidate of Philosophical Sciences (Doctor of Philosophy) in the specialty 09.00.03 – Social philosophy and Philosophy of history. – State institution "South Ukrainian national pedagogical University named after K.D. Ushynsky". – Odessa, 2021.

The study shows that the "Care of thyself" construct can be defined as a set of various meaningful and disciplined socio-cultural practices, which should promote spiritual growth, physical and mental improvement, self-understanding and self-

construction by a subject striving for self-cognition and self-development, and building his life harmoniously in a complex and contradictory social space. At the same time, the studied socio-cultural construct demonstrates polysemanticity and a variety of possible interpretations.

It was found that in modern studies of the theory and practice of the "Care of thyself" (also the "self-care") a great role is played by the philosophical position of enactivism, which represents the subject's consciousness as a synthetic process of forming a picture of reality through interaction between brain, body and environment. The key notion of enactivism is an experience. No less important cognitive practice, which can be considered effective for understanding the issue of "self-care", is constructivism. It is a set of epistemological approaches, among which the most common is epistemological constructivism.

In the process of studying the genesis of the construct "self-care" it was proved that this construct has been fully actualized in the public space, at the intersection of the search for meaning of life by each individual, and the need to solve various life problems of the present moment. For today, there is a whole set of traditions of the "Care of thyself" interpretation, which, however, evolve within the socio-cultural and technological transformation of our world. Each human has to make reassessment the world around him constantly, and to identify his person in this changing world, distinguishing his being from the existence of other individuals, and endowing his own being with specific meanings. This process is accompanied by permanent self-construction.

The dissertation contains some clarifications of previous readings of the ancient principle of ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ. In particular, the "care of thyself" in Plato's dialogue "Alcibiades I" acquires not only moral and ethical, cognitive and pedagogical nuances, but also psychological and socio-political meaning: the one who is able to take care of himself, will be able to take care of others. Awareness of one's ignorance, accompanied by the intention to step on the path of cognition, diligent and persistent work on oneself, turning to self-development, finally should appear as a kind of salvation that becomes possible and is realized in regular practices of "self-care".

In Foucault's philosophy, the idea of "self-care" is revealed as a special strategy and technology for achieving subjectivity. The hermeneutics of the subject is partly unfolded in the "culture of the self." Epimeleia heautou appears to modern man as an ancient tradition of questioning and practicing thyself. In Sloterdijk's understanding, "care of thyself" can be interpreted as a struggle with one's own laziness, as a systematic exercise in overcoming destructive habits, as a prevention of "amechania" (helplessness, maladaptation to life). Simultaneously, Hadot's concept of the "self-care" is interpreted in terms of asceticism and constant spiritual exercises throughout life.

The study provided in the dissertation gives grounds to assert that the "Care of thyself" construct has a constitutive meaning, and the practice of "care" itself plays a fundamental role in creating the preconditions for the well-being of modern society. The creative potential of the "self-care" construct has a variety of manifestations in the socio-cultural space of contemporary society. However, we have focused here on the

fact that in today's world the practice of "self-care" is inseparable from the practice of continuing education and self-education throughout a person's life.

In modern Ukrainian society, the construct of "self-care" is divided into two vectors of attention. One of those should be aimed at creating more comfortable living conditions, the other - to change the culture of person's attitude to thyself, and the formation of personal qualities and characteristics that will contribute to better adaptation to the surrounding reality, its positive transformation, and the comprehensive development of Ukraine's social-cultural space.

Key words: self-care, construct, socio-cultural construct, society, person, personality, moral values, good, self-construction, spiritual exercises.

Івченко Ганна Сергіївна

**«ТУРБОТА ПРО СЕБЕ»
ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНСТРУКТ**

Автореферат

кваліфікаційної наукової праці на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Формат 60x90,16. Папір офсетний.
Гарн. «Times». Друк цифровий. Ум.-друк. арк. 0,9.
Наклад 120 примірників.